

Utopinio eroso natūralizmas: apybraiža sovietinės ideologijos ir dailės (istorijos) temomis

Kęstutis Šapoka

Straipsnyje aptariami kai kurie utopinio Naujojo žmogaus (su)kūrimo aspektai, kurie glaudžiai susiję ir su seksualumo plačiąja prasme, sfera. Skulptoriaus Broniaus Zalenso dvi skulptūros – „Kiaulininkės džiaugsmas“ (1950) ir „Švelnumas“ (1970) sietinos su šio utopinio projekto metaforine simbolika, parodo makabriškąją utopijos esmę ir iliustruoja eksperimento degradaciją.

XX a. pirmojoje pusėje modernusis mokslas pasiekė tokį lygį, kuriame, atrodė, įmanoma nugalėti visus „netobulus“ gamtos dėsnius ir juos pertvarkyti pagal žmogaus reikmes: mokslininkai pradėjo brautis į „dieviškąjį sodą“ ir jį niokoti. Silpnėjant religinėms normoms, Europoje, iš dalies veikiant Darvino evoliucijos teorijai, susidomėta galima gyvūnų ir žmogaus giminyse (beveik) genetiniame lygmenyje. Jei žmogus ir gyvūnas kilę iš bendro protėvio, atkūrus prarastas evoliucijos grandis, įmanoma atkurti ar sukurti tą „bendrą protėvį“. Iš pradžių išpopuliarėjo žmogaus atjauninimo operacijos, kurių metu žmonėms būdavo įsiuvasomos beždžionių lytinės liaukos. Galų gale prieita iki idėjos sukryžminti žmogų ir beždžionę, kitaip sakant, eroso idėją pakylėti į naują lygmenį. Naujos rasės sukūrimu, taip pat žmogaus-gyvūno rūšies išvedimu ypač susidomėjo to meto totalitarinės šalys – Trečiojo Reicho Vokietija ir Sovietų Rusija, propagavusi kultūrinės revoliucijos idėjas. Eksperimentai dirbtiniu būdu apvaisinti žmogaus sėkla šimpanzių patelės, kaip ir apvaisinti moteris orangutangų sėkla, kuriuos atliko rusų mokslininkas Ilja Ivanovas, buvo nesėkmingi.

Pagrindiniai žodžiai: erosas, utopija, seksualinis natūralizmas, kiaulininkystė, ideologija, socio-estetika, sovietinė Lietuvos dailė

Įvadas

Keliavo kartą per žmones trys felčeriai, sustojo vienam viešbuty ir apsinakvojo. Šeimininkas paklausė, iš kur jie eina ir kur keliauja. „Mes gerai mokam savo amatą, vaikščiojame po visur ir gydome ligonius“ – „Parodykite gi savo mokslą“, – tarė šeimininkas. Vienas pasakė, kad jis galėtų vakare sau ranką nusipjauti ir rytą vėl ją prigrydyti; antras pasakė, kad galėtų sau širdį išplėšti, o rytą vėl įdėti ir užgydyti; trečias pasakė, kad galėtų sau akis išsiimti ir rytą vėl įstatyti. <...> tada jie padarė, kaip buvo sakę: vienas nusipjovė ranką, kitas išplėšė širdį, trečias išėmė akis, sudėjo viską ant lėkštės ir padavė šeimininkui; šeimininkas pašaukė tarnaitę, liepė pastatyti indaujoj ir gerai uždaryti. <...> Kai šeimininkas, felčeriai ir visi tų namų žmonės sumigo, atėjo kareivis ir paprašė jos valgyti. Mergaitė atidarė indaują, paėmė jam kažką užkasti, bet besisukiodama užmiršo vėl uždaryti duris; <...> atslinko katė, rado indaują atvirą, pagriebė felčerio ranką, širdį, akis ir nusinešė. <...>

„Nebijok“, pasakė kareivis, „aš tave išgelbėsiu; aure ten kaba kartuvėse vagis, aš jam nu-
pjausiu ranką; <...> paskui pagavo katę ir išlupo akis. Dar stigo širdies. „Ar nesat kartais
skerdę kiaulių?“ – „Skerdėm neseniai“, atsakė mergina. „Gerai“, tarė kareivis, nuėjo į virali-
nę ir atnešė kiaulės širdį. <...> Atsikėlę rytą, felčeriai liepė tarnaitai atnešti lėkštę su ranka,
širdžia ir akimis. <...>

Pirmas paėmė vagies ranką, prisidėjo sau, patepė tuo tepalu, ir ji tuojau prigijo. Antras
paėmė katės akis ir prisigydė. Trečias įsidėjo sau kiaulės širdį ir patepęs beregint susigydė
žaidžą. <...> Paskui jie apsimokėjo už nakvynę ir iškeliavo toliau.

Keliaujant tas, kur buvo gavęs kiaulės širdį, beveik nebeėjo kartu; pamatys kokį užkampį,
tuoj bėga ten ir aplink šniukštinėja, kaip paprastai daro kiaulės. Kiti du laikė už skverną, bet
nieko negalėjo padaryti: jis vis ištrūksta ir bėga ten, kur daugiau nešvarumo. <...>

„Mums kažkas atsitiko; būsime gavę ne tuos daiktus, kuriuos buvom davę šeimininkui sau-
goti; grįžkim atgal, jis turėjo mus apgauti.“ <...> Tada felčeriai pareikalavo iš šeimininko
didelių pinigų grasydami raudonu gaidžiu. Tas atidavė viską, ką turėjo ir ką galėjo surinkti,
ir jie iškeliavo sau. Pinigų jiems turėjo užtekti visam gyvenimui, bet jie mielai būtų atidavę
juos už tą, ką buvo praradę (Grimmai 1938, p. 112–114).

Po šios brolių Grimmų pasakos citatos, derėtų dar tarti keletą žodžių apie šito
straipsnio atsiradimą. Kažkada mano kolega menininkas kaunietis Rolandas Rimkū-
nas elektroniniu paštu pajuokaudamas atsiuntė dviejų skulptoriaus Broniaus Zalenso
skulptūrų – „Kiaulininkės džiaugsmas“ (1950) ir „Švelnumas“ (1970) – reprodukcija-
s, sužvejojtas internete. Pasijuokė, – žiūrėk, skirtingi laikotarpiai, skirtingi stiliai, bet
skulptūros struktūra, kompozicinis sprendimas beveik identiški. Dailininkas stengėsi
prisitaikyti prie kintančios epochos, naudodamas tas pačias kūrybines klišes.

Akivaizdu, jog Zalensas naudojo labai panašią kompozicinę schemą, siekdamas
įkūnyti iš pradžių vėlyvosios stalininės, o vėliau – jau brežnevinės epochų „kanonus“,
kurie, reikia pasakyti, buvo ir panašūs, tačiau ir skirtingi. Kilo mintis, remiantis „Kiau-
lininkės džiaugsmu“, paanalizuoti sovietinę utopiją, kurioje vienas svarbiausių vai-
dmenų teko Naujajam žmogui, arba naujai sovietinei rasei. O mintijant apie Naujojo
žmogaus (su)kūrimą, natūraliai iškilo eroso ir ideologijos santykio problema.

Erosą, arba seksualumo sferą, visais laikais buvo siekiama ir iki šiol tebesiekia-
ma kontroliuoti, nes pastarasis yra vienas pamatinių (jei ne pamatinis) tiek socialinę,
tiek psichologinę, netgi pasąmoninę žmogaus būtį lemiančių pradų. Klasikinė ir pos-
tmoderni psichoanalizė parodė, jog erosas, pasąmonė ir ideologija glaudžiai susiję,
galbūt yra netgi vienas ir tas pats. O kontekstai, kuriuose akivaizdžiausiai reiškiasi
visi šie pradai socialiniame lygmenyje – politika ir menas – beje, taip pat, susipynusios kategorijos.

Istorijoje yra buvę ypatingų eksperimentų ideologijos ir meno, žinoma, ir
seksualumo lygmenyse. Vienas tokių galėtų būti Sovietų Sąjungos „projektas“, kurio
tikslas – iš esmės pakeisti tradicinę visuomenės, žmogaus sampratą ir sanklodą, taip
pat pasižymėjęs radikaliomis „inovacijomis“ ir eroso lygmenyje.

Šio straipsnio tikslas nėra „sovietinio projekto“ moralinis vertinimas. Svarbu tai, kad šis „projektas“ bent teoriškai rėmėsi daugybe viena kitą perdengiančių utopijų, kurių viena buvo siekiama „nugalėti“ gamtos dėsnius ir sukurti ką nors panašaus į „virš-gamtą“ ir „antžmogį“, naujo tipo žmogų naujo tipo komunistinei valstybei. Taip pat įdomu ir tai, jog ši ir daugelis kitų utopijų buvo suvokiamos beveik ne kaip utopijos, tačiau kaip realiai pasiekiami tikslai. Nieko nėra neįmanomo!

Žinoma, reikia atsižvelgti į tai, kad Sovietų Sąjungos „projektas“ ir „tikrovė“ nebuvo vienalyčiai. Veikiau ji buvo daugiasluoksnė ir ypač prieštaringa. Galima sakyti, tai buvo kraštutiniškumą kupina tikrovė su daugybe į ją įsiliejančių paralelinių arba „fantastinių“ tikrovių. Arba į totalų fantastinį erdvėlaikį patenkančios tikrovės atplaišos. Tačiau šio straipsnio „scenografija“ arba metodologija tiesiog reikalauja supaprastinimų, tam tikrų aspektų, sociopolitinių, socioistorinių ir socioestetinių kontekstų užtušavimo, norint išryškinti kitus, svarbius būtent šio straipsnio „tyrimui“. Taigi be supaprastinimų ir net šaržavimo neapsieisime.

Reikia pasakyti, jog menas, taip pat ir su šio straipsnio tema susijusi dailė, šiuose eksperimentuose dalyvavo kaip ideologinis mediatorius, nugalindantis aštrius, nepatogius kampus ir pateikiantis sovietinių mokslininkų – „frankenšteinių“ eksperimentus pozityviai, romantiškai. Lietuva buvo inkorporuota į Sovietų Sąjungą kiek vėliau, po Antrojo pasaulinio karo, tačiau taip pat pajuto „socialinio eksperimento“ gniuždančią jėgą.

Šios publikacijos atspirties tašku ir pasirinkau skulptoriaus Broniaus Zalenso 1950 metais sukurtą skulptūrą „Kiaulininkės džiaugsmas“ (ir po dvidešimties metų menininko sukurtą „Švelnumą“), kaip kūrinį, kurį interpretuojant, analizuojant formą, turinį ir socio-politinį, socio-istorinį kontekstus, galima bandyti spekuliatyviai apčiuopti (utopinės) ideologijos ir eroso susidūrimo taškus. Būtent turint omeny „Kiaulininkės džiaugsmą“, straipsnyje gvildenami platesni sovietinio (utopinio) Naujojo žmogaus kūrimo (o erosas čia bene svarbiausias „veikėjas“) projekto aspektai, netgi, tam tikra prasme, patį straipsnį suvokiant kaip utopinį pasakojimą.

* * *

Reikia pasakyti, jog tam tikru progresyvios utopijos virusu mokslininkai (ypač Rusijos ir Vokietijos) buvo „užsikrėtę“ jau XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, tačiau „moksliniai eksperimentai“, siekiant įveikti gamtos dėsnius, įgavo pagreitį po 1917 m. revoliucijos (karinio perversmo), kai nepaprastai reikšmingos tapo utopinės naujos visuomenės ir Naujojo žmogaus (su)formavimo, netgi (su)kūrimo idėjos. Erosas, nuo XIX a. antros pusės vis labiau susvarbinamas, siejamas su ideologiniais turiniais ir beveik visais lygmenimis, XX a. pradžioje tampa dominuojančia (ideologine) figūra, lemiančia žmogaus ir visuomenės konstituciją tiek perkeltine, tiek pačia tiesmukiausia prasme, kurią veikė ir tai, kaip bus suprasta ir kaip sėkmingai pajungta utopinės

visuomenės kūrimui(si) seksualumo sfera, galima sakyti, didžiąja dalimi ir priklausė tos visuomenės (su)sukūrimo ir gyvavimo sėkmė.

Sovietinis (utopinis) eroso pajungimo politikai projektas buvo specifinis ta prasme, kad, atsižvelgdamas į tuometines teorines eroso įprasminimo ir interpretavimo teorijas, jas beveik besąlygiškai atmetė, „sukritikavo“ kaip dekadentes ir pasiėmęs visa, „kas geriausia“, išrutuliojo savitas (monstriškas) radikaliai pozityvaus (kvazipozityvistinio) ir „ultraprogresyvaus“ pragmatiškojo seksualumo koncepciją, kitaip sakant, eroso valdymo ir perprogramavimo, praktikas.

Vakarų empirinis mąstymas, sovietinės ideologijos požiūriu, nepaisant visų teigiamų savybių, buvo perdėm užsikrėtęs nihilizmo, hedonizmo ir/ar perversijų su-reikšminimu, pradedant jau ankstyvąja kūdikyste, kurią į seksualumo sferą perkėlė psichoanalizė:

Kai sustiprėja raumenų kontrolė, malonumas jau siejamas su kita kūno funkcija – defekacija – ir nebepriskaito vien nuo gyvybiškai svarbaus poreikio patenkinimo. Šio malonumo centras yra analinė gleivinė, dirginama tiek kaupiantis, spaudžiant fekalinėms medžiagoms, tiek jas pašalinant. Vaikas gali pasinaudoti tuo, kad jis išmoko kontroliuoti sfinkterius, ir uždelsti šalinimą <...> Šis naujas tarpsnis buvo pavadintas faline stadija, bendra abiem lytims, <...> maža mergaitė, pasak Freudo, iš tikro neįtaria egzistuojant makšties ertmę; klitoris, anatominė prasme prilygstantis peniui, šioje stadijoje, kaip ir penis yra malonių dirginimų ir pojūčių židinyje <...> klitoris – tai penis, suprantama, mažytis, bet jis dar išaugsiąs (Brabant 1994, p. 30, 37).

Perdėtas seksualinio hedonizmo sureikšminimas, net jei jis sušvelninamas „tiesiog troškimu išvengti nemalonybės“ įtampos, uždaro individą į užburto rato spąstus. Individas pasmerkiamas nuolatiniam neurotiniam nerimui, reprodukuojančiam save ir beprasmį „(savi)analizės“ diskursą. Kartu pateisinama ir kapitalistinio dualizmo, prieštaravimo logika, kuri neva yra neišvengiama. Galima sakyti, jog individo psichinė struktūra tiesiog atkartoja išnaudojimo kapitalizmo logiką. Ir tame yra tiesos. Sovietinis mokslas, neva apeidamas niekines lingvistines perversijų s(t)imuliacijas ir buržuazinės logikos retransliavimą, pereina prie „esmės“, seksualumo branduolio, (per)programuodamas jį išimtinai pozityviai, „malonumo“ ir „realybės“ principus pakeisdamas „progreso“ arba komunistinės bendruomenės pragmatiškumo principu. Žinoma, tai, kad šis principas artėja prie totalitarizmo modelio, tuo metu niekam nerūpi. Totalitarizmas tapatinamas su progreso mechanikos dėsniais.

Iškrypusios, garbinančios perversijas seksualumo teorijos, ypač XX a. trečiajame ketvirtajame dešimtmėčiais išpopuliarėjusi Freudo psichoanalizė, kurioje žmogus – pusiau išprotėjęs žvėris, buvo sovietinių mokslininkų „objektyviai“ sukritikuota. Šiai įdomiai, tačiau perdėm dekadentinei psichoanalitinei teorijai, be perversijų garbinimo renčiančiai hierarchinę (kapitalistinę) pasąmonės struktūrą, buvo priešpriešintos „sveikos“, „objektyvios“ utopinio progreso kontekste eroso teorijos ir ypač praktikos. Jei psichoanalizė kvietė „tuščiai pliuropiti ant kušetės“ ir mėgautis (pasąmonėje) už-

slėptais iškrypėliškais malonumais, sovietinis mokslas, priešingai, siekė išguiti visas dviprasmybes totaliai pozityvia, sveika „bio-biheavioristinio“ eroso praktika.

Geru pavyzdžiu galėtų būti I. P. Pavlovo požiūris į Freudą. Pavlovas skyrė silpnąsias ir stipriąsias psichoanalizės puses. „Kai aš galvoju apie Freudą ir apie save, įsivaizduoju dvi kalnakasių partijas, kurios didelio kalno šlaite pradėjo kasti tunelį geležinkeliui – žmogaus psichikai. Vis dėlto, skirtumas tas, kad Freudas pradėjo kasti šiek tiek per giliai ir užsikniso pašamonės glūdumose, o mes jau prisikasėme iki šviesos... (Гулыга 1978, p. 148).

Tai, kad klasikinė psichoanalizė taip pat buvo šios kovos zona, kurioje savų interesų turėjo ir savitai interpretuojama komunistinė ideologija, liudija ne tik utopinis Sovietų Sąjungos ir Naujojo žmogaus kūrimo projektas, tačiau ir kai kurios Vakarų mokslininkų teorijos. Pavyzdžiui, po Antrojo pasaulinio karo į Ameriką emigravęs austrų psichoanalitikas Vilhelmas Reichas psichoanalizę bandė (su)jungti su komunistinėmis idėjomis, kurdamas utopines visuomenės idėjas, kalbėdamas apie patriarchalinės, seksualiai represuotos visuomenės grėsmes ir keldamas darbininkų klasės savišvietos seksualumo sferoje klausimus, seksualinės revoliucijos idėjas, už kurias buvo pašalintas tiek iš psichoanalitikų draugijos, tiek iš Vokietijos komunistų partijos. Reicho teigimu, biologiniams poreikiams būtinos permainos:

Šiuolaikinio žmogaus charakterio struktūra reprodukuoja šešių tūkstančių metų tradicijos patriarchalinę autoritarišką kultūrą, kurią galima apibūdinti kaip vengiančią prigimties ir nepastebinčią socialinio skurdo aplink. Šie specifiniai šarvai sąlygoja atskirtį, vargingumą, autoritarizmo troškimą, atsakomybės baimę, mistikos ilgesį, seksualinį skurdą ir neurotiškai beprasmę maištingumą, nekalbant jau apie patologijų toleranciją. Žmogus susvetimėja <...> ir šį susvetimėjimą sąlygoja ne biologinės, o socio-ekonominės priežastys (Reich 1973, p. 7–8). Mūsų biologinių poreikių gynyba remiasi įsitikinimu, kad reikia visų visuomenės ekonominių ir socialinių struktūrų permainų <...>, tai galėtų būti biologinės žmogaus konstitucijos didžios revoliucijos pradžia (Reich 1986, p. xii).

Sovietų Sąjungoje eroso koncepciją taip pat buvo bandoma išlaisvinti iš represyvių buržuazinės visuomenės, religinių prietarų ir represijos mechanizmu, tačiau „seksualinė revoliucija“ buvo nukreipta kardinaliai priešinga linkme. Šia prasme Reicho idėjos, nors ir buvo maitinamos „komunistinių“ aspiracijų, vargu ar galėjo prigyti Sovietų Sąjungoje, nes akcentavo „išlaisvinančią edukaciją“, o sovietinė sistema labiau pasitikėjo griežtai kontroliuojamu (utopiniu) bio-programavimu.

Sovietų Sąjungoje erosas tapo biologiškai ir ideologiškai objektyvios reprodukcijos, grįstos (naujos utopinės) evoliucijos faktais, ir kartu progresyviai eksperimentinio socio-biologinio kergimosi projektu. Mistiškasis erosas buvo „nugalėtas“ ne tiek jį ištrinant tiesiogiai, uždraudžiant ir nekardinaliai išlaisvinant Reicho siūloma prasme, kiek įjungiant į pragmatiško ultraprogreso socio-estetinių vaizdinių visumą kaip jų sudėtinę dalį.

Buvo pradėta nuo „esmių esmės“, kastasi po eroso kaip reprodukcinės esmės pamatais. Galima sakyti, kad eksperimentai su gamtos dėsniais, tiek keičiant augalijos, tiek žmonių genofondą, prasidėjo beveik paraleliai, ir XX a. pradžios Europoje, ir kartu su (utopinės) komunistinės valstybės į(si)kūrimu. Dievas šiuo požiūriu tebuvo talentingas diletantas, perdėm susirūpinęs savo išradimų „autorinėmis teisėmis“. O štai naujojo komunistinio (ir fašistinio) mokslo atstovai drąsiai, ryžtingai žengė žingsnį į priekį, griaudami prietarus ir Dievo, kaip neprilygstamo „išradėjo“, mitus. Vienas tokių, supratęs eroso, kaip pamatinio gyvybės Žemėje prado, svarbą ir būtinybę pavergti šį pradą naujos gamtos dėsnų kūrybai, tiksliau, gamybai, buvo Ivanas Mičiurinas. Jis pradėjo „dresuoti“ augaliją, kurdamas naują utopinį Edeno sodą¹.

Mičiurino vardas ypač populiarus pas mus, nugalėjusio socializmo šalyje, kur atvertos neaprepiamos galimybės mokslui, menui ir kultūrai klestėti, visoms liaudies kūrybinėms jėgoms pasireikšti, jos materialinėms ir dvasinėms vertybėms pagausinti. Tęsdamas savo didžiųjų pirmtakų – Darvino ir Timiriazovo – darbą, Mičiurinas talentingai išrutuliojo ir dar aukščiau pakėlė jų materialistinį mokslą apie organinės gamtos išsivystymą <...> I. V. Mičiurinas sukūrė įstabų mokslą apie revoliucinį augalinių organizmų pertvarkymą. <...> Iki revoliucijos mano klausą žeidė nemokšiškos nuomonės, kad mano darbas esąs nereikalingas, kad visi mano darbai – tai „tušti prasimanymai“, „nesąmonės“. Departamento valdininkai man šaukė: „Nedrišk!“; valdiniai mokslininkai mano hibridus apskelbdavo „pavainikiškais“. Popai grasino: „Nedaryk šventvagystės!“ Nepaversk dievo sodo viešaisiais namais!“ (taip buvo apibūdinama hibridizacija). <...> Vykdydamas praktinius hibridizacijos darbus, Mičiurinas pastebėjo ypatingai įdomų reiškinį, kuris toliau vysto Darvino teiginį, kad artimos giminystės kryžminimas susilpnina palikuonis, sukelia jų ligotumą ir veda į išmirimą. <...> Tolinų augalų rūšių ir genčių nesikryžminimui įveikti Mičiurinas parengė eilę metodų, palengvinančių hibridų gavimą. Prie tų metodų priskiriama: panaudojimas, kaip motininio augalo, jaunų, pirmą kartą žydinčių, hibridinių augalų; kryžminimui skirtų tėvų porų parengtinis vegetatyvinis suartinimas; tarpininkas, kaip galinga priemonė **gauti hibridiniams palikuonims tarp dviejų sunkiai arba visiškai nesikryžminančių augalų rūšių arba genčių** (paryškinta – K. Š.). <...> Atskleisdamas vieną po kito didžiosios gamtos knygos lapą, Mičiurinas suvokdavo jos įstatymus. Rinkdamas iš viso Žemės rutulio pradinę medžiagą savo darbams, Ivanas Vladimirovičius atitinkamai auklėjo augalus, atsižvelgdamas į tas gyvenimo sąlygas, kuriomis šios rūšys vystėsi ilgo evoliucinio kelio metu, ir auklėjo veislę, pradėdamas betarpiškai nuo sėklos (Mičiurinas 1951, p. 3, 4, 14).

Taigi, Mičiurinas, galima sakyti, atrado esminį eroso dėsnį, kurį pajungus naujos ideologijos tikslams ir poreikiams, galima formuoti, kurti naujas gyvybės rūšis apskritai.

Jeigu vegetatyvinė ir lytinė hibridizacija – vienos ir tos pačios kategorijos reiškiniai, tai iš to jau kyla išvada, kad jų pagrindas turi būti bendras. Pastarasis pasireiškia tuo, kad ir vege-

¹ Ivanas Mičiurinas (1855–1935), rusų biologas, selekcininkas, sodininkas-genetikas. Tyrinėjo augalų genetiką, genotipo pasikeitimus, uogų kultūras. Sovietų Sąjungoje tapo išradėjo augalų genetikoje prototipu. Gyvavo „jaunųjų mičiurininkų“ būreliai ir t. t. Kurdamas naujus augalų, ypač uogų, genotipus, netgi semantiškai diegė naująją ideologiją. Pavyzdžiui, viena iš išvestų vyšnių rūšių vadinosi „Nadežda Krupskaja“ ir pan.

tatyvinė ir lytinė hibridizacija yra komponentų savitarpės asimiliacinės veiklos procesai. Tos veiklos rezultatas – hibridinis produktas (Mičiurinas 1951, p. 15).

„Hibridinis produktas“ – ne vien Mičiurino terminas, tačiau sąvoka, atspindinti to meto (XX a. pirmųjų keturių dešimtmečių) utopinio-pozityvistinio mokslo nuotaikas ir lūkesčius.

* * *

Iš tiesų, ne „sugriauti“, bet „patobulinti“ gamtos dėsnius, ypač eroso valdas, bandyta plačiu mastu visoje XX a. pirmosios pusės Europoje. Tiesa, ir šiuo atveju, rusų mokslininkai vaidino gana svarbų vaidmenį. Paradoksalu tai, kad nugalėti ir patobulinti „netobulus“ gamtos dėsnius imtasi būtent pačios gamtos dėsnių pagrindu, tiesiog juos paradoksalizuojant ir elektizuojant, kitaip sakant, žengiant žingsnį ten, kur pati Gamta nedrįso. Seksualumo mįslė buvo „įminta“ neįtikėtinais sujungiant pusiau mitologinius mąstysenos (neo)archaizmus ir radikaliai traktuojamą pozityvizmą, kuriant paradoksalias para-mokslines arba mito-pozityvistines sistemas. Mito-archaizmai kilo iš tikėjimo gyvūnų gyvybinėmis ir (ypač) libido galiomis, kurias (buvo *tikima*) galima chirurginiu būdu perkelti žmogui. Implantavus tam tikrus gyvūnų organus, liaukas ir pan., tikėtina, kad žmogaus organizmas įgautų, perimtų gyvūno gyvybinę energiją ir/ar libido galią.

Galima sakyti, jog toks „tikėjimo“ ir „šalto objektyvumo“ lydinys – būdingas ankstyvojo modernizmo kultūrai apskritai. Užtenka prisiminti modernistinę dailę, kad atsiskleistų esminės XX a. pradžios Vakarų Europos mąstymo struktūros. Modernizmas daugiausia buvo renčiamas ant savaip suvokiamo archaizmo, kvazi-primityvizmo, paremto domėjimusi primityviomis kultūromis, grįžimo į „pirmąsųjų būvį“ idėjomis, „laukinės Afrikos“ atradimu, netgi psichinių ligonių, kaip turinčių sąlyčio taškų su pamatiniais pra-istoriniais gyvuliškais (ir eroso) archetipais, meno aukštiniu. Kartu šie (neo)archaizmai buvo paradoksaliai susiję savitomis „futuristinėmis“, utopinėmis kultūros, socialinėmis, politinėmis, technologinėmis koncepcijomis.

Neuostabu, kad kai kurie mokslininkai pradėjo tikrus eksperimentus seksualumo srityje, bandydami prisikasti iki libido esmės tiesiogine prasme. Lytinės liaukos ir lytinis potraukis kaip sudėtingesnė psichofiziologinių procesų visuma, galima sakyti, buvo iš dalies atsakingos net už žmogaus anatominę ir charakterio, galima sakyti – asmenybės – struktūrą. Lytinės liaukos, kaip manoma, lėmė normalią arba patologinę psichofiziologinę žmogaus konstituciją.

Mes jau buvome užsiminę apie nedidelius pikninio-ciklinio sudėjimo vyrų lyties organus, visų pirma apie trumpą, kartais grybo formos, beveik išnykstantį ilguose moteriškuose gaktiplaukiuose, penį. Mūsų ištirti cikliniai beveik niekada neturi lytinių išsigimimų <...>, lyties liaukos ir lytinių organų anomalijos dažnai būdingos šizofrenikams. Čia vyrams visų pirma būdingos lyties organų ir penio hipoplazijos, vėliau kiaušinių hipoplazijos, nesutapimai arba hiperplazijos net iki kriptorchizmo; <...> žymiai aiškiau ir dažniau galima nustatyti

šizofrenikų genitalinę hipoplaziją. <...> seksualinis instinktas nėra paprasta lytinės liaukos funkcija, jis atsiranda veikiant kitoms liaukoms ir centrinei nervų sistemai. Seksualinis instinktas – ne lytinės liaukos produktas, o sudėtingų kauzaliųjų momentų padarinys <...>, kurioje lytinės liaukos vaidina ypač svarbų vaidmenį (Кречмер 2003, p. 149–151).

Jei lytinės liaukos (kaip sudėtingesnio lytinio potraukio ar apskritai seksualumo visumos dalis) gali formuoti žmogaus anatominę ir psichologinę struktūrą, kartais netgi atsirandant tam tikrų (patologinių) sąsajų su žemesnių gyvybės rūšių psichofiziologija (ir biologija), tai kodėl šio ryšio neišnaudojus pozityviai regeneracijai. Juk jei lytinės liaukos yra esminis žmogiškojo ir gyvūnų biologizmo šaltinis, iš jo galima ne tik spręsti apie įvairias visumines psichofiziologines patologijas, tačiau ir semtis energijos, gyvybės lytinei potencialai perprogramuoti. Ten, kur gamta daro klaidų ir sukuria patologijas, modernus mokslas gali pasiekti kur kas pozityvesnių rezultatų. Tai ypač aktualu ieškant žmogaus atjauninimo (o tai juk vienas ideologiškai svarbiausių, ypač totalitarinėse valstybėse, aspektų) „eliksiyro“. Štai vienas XX a. pradžios mokslininkų *Brown-Sekaras taip buvo įsitikinęs, kad sėklinėse liaukose gali sau rasti energijos šaltinį, jog pasigaminęs iš triušio sėklinių liaukų sterilias ištraukas, padarė sau po oda įtrėškimus. Gavosi geros pasekmės* (Aleksa 1926, p. 7).

Reikia pabrėžti, jog šiuo ir kitais atvejais didžiulė svarba tenka sąvokoms *įsitikinęs, tikintis*, nes tokie moksliniai eksperimentai su libido „galiomis“ rėmėsi būtent tikėjimu ir/ar (savi)įtaiga. O šie du veiksniai, kaip žinia, yra bet kokių (tiek archajiškų toteminių, tiek modernių utopinių) ideologijų kuras. Taigi mokslininkai atkakliai eksperimentavo su gyvūnais.

Šteichenas ir šiuos bandymus vedė su žiurkėmis. Pav., senam žiurkės patinui perkėlus į pilvo raumenis sėklines jauno žiurkučio liaukas, buvo pastebėtas žymus pajaunėjimas, jėgų atgijimas <...>.

Dr. Lichtenšteinas tuojuo tą operacijos būdą žmogui pritaikė. Štai vienas jo aprašymas N. N. 61 metų. Anamnezis. Pacientas skundžiasi turįs apsunkintą šlapinimąsi; šlapumas sudrumstas. Pastarajam laike darbingumas puolė. Greit pavargsta ir nedidelis fizinis įtempimas sudaro neramumo. Laiptais pasikelti, kaip ir ilgai vaikščioti, negali deliai širdies nuvargimo ir dusulio. <...> Status praesens. Nedidelio ūgio, išbalęs vyras. Pavargusio, prieš laiką pasenusio smulkaus valdininko išvaizda.<...> Pavartojus vietinę anesteziją pūslės akmuo pašalintas ir kartu uždėta be paciento žinios ligatūra ant abiejų sėklos pašalinamųjų lataų priedelio pradžioje. <...> Pirmame po operacijos periode pas ligonį nepastebėta jokių pasikeitimų, ir tiktai praslinkus 5 mėnesiams užtėmytas žymus pagerėjimas lygiai somoje, lygiai psichikoje. <...> darbingumas žymiai padidėjo, ligonis galėjo atlikti įtemptą kantorijoje darbą ir nepavargdamas galėjo per dieną kelis kartus pasikelti į ketvirtą aukštą nejausdamas nei dusulio, nei širdies pailsimo. <...> Lyties jausmas žymiai padidėjo. Libido labai didelis ir per savaitę gali turėti kelis coitus. <...> Nagai ir plaukai smarkiai auga (Aleksa 1926, p. 13–14).

Ši mito-pozityvistinė libido preparavimo, arba eroso pertvarkymo, ideologija remiasi „mokslinio eksperimento“, arba „lyginimo“, „atmetimo“ ir pan. „metodologija“.

Prie „tikslu“ einama atkakliai ir nuosekliai, *tikint*, kad mokslinio eksperimento būdu kasamasi iki esmės, iki objektyvaus sprendimo (galios). Lygiai taip pat ir pacientas tiki esąs atjaunintas, tapęs tarsi nauju žmogumi, įgavusiu „gyvuliškos potencijos“.

Daugumas operacijų davė teigiamas pasekmes, kartais nesulaukta nuo operacijų jokių skirtumų, pasitaikindavo ir neigiami rezultatai. Dr. Mendelio atsitikimas. N. N. 61 metų pirklys. Sulig ligonio žodžių jis kilęs iš sveikos šeimos ir jau 22 metai kaip vedęs. Vaikų neturėjo. Visuomet buvo ramus, linksmo temperamento, bendrai kukliai gyveno, neturėjo Veneros ligų. <...> jau trys metai, kaip nuolat galva sopa, atmintis susilpnėjo, būdas darosi blogesnis, neramus. Dingo noras dirbti ir linksmintis. Miegas blogas. Lyties patraukimas ir jos potencija sumažėjo. <...> Dr. Mendelis pasiūlė savo pacientui padaryti operaciją dr. Lichtenšteino būdu. Ligonis sutiko. <...> Jau sekančioje po operacijos naktyje ligonis buvo labai sujaudintas. Dieną ligonis. Buvęs prieš operaciją aptingęs, pradėjo neramiai po kambarį bėginėti, šiurkščiai gydytoją ir kitus koliauti. <...> Toliau vėl pasireiškė visa psichinių iširimų eilė: pacientas nustojo erdvėje ir laike orientuotis, staiga žymiai pablogėjo, naktys be miego, neramios. Erekcijos pradžioje buvo dažnesnės, toliau vėl išnyko. Ligonis pasidarė atkaklus, apsilėdęs, bejėgis. Seniau ramus lyties srityje, dabar visas visas seksualėse sferose. Vartoja vulgarius žodžius, kurių prieš tą jo žmona niekad negirdėjo; žmoną vadina gatvės prostitute, suviliojusia jį į savo butą ir t.t. Sekančiose savaitėse jo stovis blogėjo, pasidarė tiek neramus, kad <...> perkelti į pamišėlių namus.<...> ligonis kiek ramesnis, toliau darėsi apatingas ir mieguistas, veik suvis nustojo valgyti ir <...> miršta nuo alsavimo paralyžio (Aleksa 1926, p. 14–15).

Objektyvaus sprendimo (galios) objektas – lytinės liaukos, kuriose kaupiama didžioji gyvybinės energijos ir libido galios dalis. Eksperimentuojant su lytinėmis liaukomis (su nemažomis seksualinės mitologijos priemaišomis²) galima išgydyti potencijos sutrikimus, o kalbant platesne prasme, tiesiog keisti libido prigimtį formuojant Naująjį žmogų. Gyvuliškasis ir žmogiškasis libido susimaišo, tai, kas tinka gyvulių potencijai ir gyvybingumui nusakyti, tinka ir žmonėms.

Romijimo pasekmės mums rodo, kad ir lyties liaukos turi turėti savo išvidinę sekreciją. Visi žinome, kaip keičiasi mūsų naminiai gyvuliai juos išromijus. Pasižiūrėkime truputį tiems pasikeitimams pas žmogų. Voronovas kai kur laiką buvo Aigipte chedivo rūmų gydytoju, kur turėjo galimybės observuoti eunuchus. Štai jų aprašymas: maža galva, ilgos rankos ir kojos, kaulų galai vėluojasi sukaulėti, dubuo siauras, nėra vyriško plaukų apgaugimo, išbaļęs, nudribęs veidas, deliai užsilaikymo gerklės išsivystymo vaiko balsas, raumenys minkšti, linkimas tukti; smegenys silpnai funkcionuoja; bloga atmintis; savo mintis išreikšti sunkumas; tingūs, šlykštūs, be energijos, baigštūs, su didele savimeile. Senatvė pas juos anksti apsireiškia, nes jau 35 gyv. metuose matosi senatvės požymiai akyse, ant odos; lengvai apserga arterioskleroza.<...>

Voronovas iki 1919 metų padarė 120 perkėlimų sėklinių liaukų gyvuliams ir nuo tų metų pradėjo taikinti tą operaciją žmonėms. Paryžiuje, kur dabar Voronovas darbuojasi, draudžiama vieno žmogaus kūno dalys išpjauti ir kitam perkelti, todėl Voronovas, kuris varto-

² Pavyzdžiui, vienas pagrindinių sovietinės literatūros ir propagandos atstovų Maksimas Gorkis „jauninosi“ *urogravidanu* – preparatu, pagamintu iš nėščių moterų šlapimo.

ja kitą metodą, negu Šteinachas, kreipėsi prie antramorfinių beždžionių medžiagos. Retai gali pasitaikyti, kad žmogus savo noru duotų išpjauti sėklinę liauką, o paimti tą organą nuo sveiko organizmo, pripuolamai žuvusio, įstatymas draudžia. Voronovas skaito, kad žmogui perkėlimo medžiaga tinka tikrai nuo beždžionių, nes kitų gyvulių organai bus tikrai kaip pašaliniai kūnai, pasmerkti mirti ir nykti.

Įsitikinęs gerose pasekmėse gyvuliams, Voronovas pradėjo daryti operaciją žmonėms. <...> Voronovo vartota tokia technika: vietinė novokaino anestezija; prapjovus mašnelę matosi sėklinė liauka, attraukta *tunica vaginalis propria*; imama beždžionės sėklinė liauka per pusę perpjauta ir ketgutū prisiuvama dviejuose atvirksčiuose poliuose prie žmogaus sėklinės liaukos³; prisiuvimas beždžionės liaukos daromas taip, kad liaukos paviršius tiesioginiai liestų bendrąją žmogaus sėklinės liaukos plėvelę, kurios paviršius prieš tą skalpeliu kiek pagrandomas; baltyminė transplantantų plėvelė nukreipta išoriniai prie mašnelės sienelės; lygiai ir baltyminė plėvelė skalpeliu pagrandoma; oda keliose vietose siūlu užsiuvama. Taip pat daroma su kita sėkline liauka (Aleksa 1926, p. 9, 15, 18–19).

Taigi, kaip senovės kultūrose prieš ar ypač stipraus gyvūno dvasia (ir visos jėgos, potencialija) pereinavo jį nužudžiusiajam ir/ar suvalgiusiajam, taip modernūs žmogus gali ši prietarą paversti tikrove mokslo pagalba – įsisiūti gyvūno lytines liaukas⁴.

* * *

XX a. pirmosios pusės Europoje buvo stengiamasi pažaboti ar pabalnoti erosą, priversti jį dirbti modernios visuomenės labui. Tačiau būtent totalitarinių valstybių (ypač Sovietų Sąjungos ir Trečiojo Reicho Vokietijoje) kontekste utopinis pozityvizmas įgavo iki tol neregėto fanatizmo ir mastų. Be to, įdomu tai, kad Sovietų Sąjungoje visuotinė „Naujojo žmogaus“ kūrimo pakylėta retorika ir viešas patosas paradoksaliai „derėjo“ su panašių mokslinių eksperimentų išlaptinimu.

1926 m. gegužės 7 d. žymaus to meto rašytojo Michailo Bulgakovo bute buvo atlikta krata. Buvo konfiskuotas viso labo vienas rankraštis – romanas „Šuns širdis“. Kodėl NKVD susidomėjo šiuo rankraščiu? Atsakymas kiek neįprastas – būsimasis klasikas per daug priartėjo prie valstybinės paslapties (Лескова 2004).

Be plačiai žinomų gyd. Voronovo „atjauninimo“ operacijų, Sovietų Sąjungoje buvo rengiamasi hibridizuoti žmogų ir beždžionę, tačiau dėl moralinių dviprasmybių (netgi Sovietų Sąjungoje) šis projektas buvo slepiamas. Sovietinei valdžiai pritariant ši žingsnį ryžosi žengti rusų mokslininkas Ilja Ivanovas⁵.

Tiesa, jis nebuvo pirmasis, generavęs šią idėją.

³ Manoma, jog Voronovo eksperimentai su beždžionių liaukomis žmogaus organizme galėjo sukurti ŽIV virusą.

⁴ Beje, įdomi detalė, jog žinia apie Voronovo atjauninimo operacijas, atliekamas Paryžiuje, pasiekė ir sovietinę Maskvą. Su Voronovu buvo deramasi dėl Lenino atjauninimo operacijos (nes buvo akivaizdu, kad vadas gęsta), bet derybos užsitęsė ir operacija neįvyko.

⁵ Ilja Ivanovas (1870–1931), rusų biologas, specializavęsis dirbtinio apvaisinimo srityje ir tarp rūšinėje gyvūnų hibridizacijoje. Buvo sumanęs sukurti žmogaus ir primato hibridą.

1908 m. sukryžminti žmogų ir žmogbeždžionę pasiūlė olandų natūralistas iš Mastrochto G. M. B. Munsas, kuris specialiai susipažino su dirbtinio apvaisinimo metodika pas tame pat mieste praktikavusį ginekologą <...> Būtent ten (prancūziškame Konge, Afrikoje – K. Š. past.) Munsas planavo apvaisinti žmogaus sperma gorilas ir šimpanzes. <...> jis tikėjosi sėkmės, atsižvelgdamas į serologinių tyrimų rezultatus⁶ <...> ši idėja buvo išsakyta kito autoriaus, G. Rolederio, – iš pradžių Leipcigo Monistų sąjungos posėdyje 1915 m., o vėliau atskira knyga. <...> Rolederis ketino apvaisinti šimpanzių pateles žmogaus sperma vokiškame žvėryne, įsteigta dar 1912 m. Tenerifės saloje (Kanarų salyne). Ir tik sunkios karo, o po to pokario meto sąlygos sutrukdė jo planus – dėl Vokietijoje siautėjusios infliacijos Tenerifės mokslinė stotis buvo uždaryta (Россиянов, online).

Kalbant apskritai, mokslas, patyręs darvinizmo įtaką, atrado daugiaetapę evoliuciją nuo paprasčiausių organizmų, net kristalų, iki žmonių. Šia prasme religinė kūrinijos teorija atrodė vis mažiau patikima, o praraja tarp gyvūno ir žmogaus siaurėjo, be to, ją, mokslininkų manymu, galima buvo panaikinti atradus „trūkstamas“, t. y. evoliucijos procese prarastas grandis. Vienas tokių prarastų grandžių atstatymo būdų galėjo tapti žmogaus ir jam artimos žmogbeždžionės sukryžminimas.

Be to, klerikalų išpuoliai prieš Darvino evoliucijos teoriją to meto mokslininkų buvo suvokiami kaip teisės į eksperimentą ir savo tiesą suvaržymas ir tik dar labiau kurstė ryžtą „peržengti ribą“, susitikti „akis į akį“ su Dievu ir pasijuokti jam į akis. XX a. pradžios Vokietijoje kova tarp Bažnyčios, ginančios nematomą, bet „egzistuojančią“ sielą, ir mokslinės evoliucijos teorijos, akcentuojančios „empirinius“ duomenis, biologinę žmogaus ir gyvūno giminystę, šalininkų buvo įsiplieskusi visu smarkumu. XX a. pradžioje hibridizacijos idėja iš tuometinio mokslo pozicijų neatrodė jokia šventvagiška, prasilenkianti su „moralės normomis“ ar beprotiška. Priešingai, to meto kontekste (galimas) žmogaus ir gyvūno hibridas buvo suvokiamas ne kaip asmenybės išniekinimas, bet kaip jos progresyvus „išlaisvinimas“, netgi kaip kova už žmogaus teises.

Bolševizmas šia prasme save suvokė kaip esminį tradicinės moralės reformatorių. Taigi, patekusi į sovietinio utopinio naujos visuomenės ir Naujojo žmogaus projekto terpę, individo ir gyvūno (beždžionės) hibrido idėja XX a. 2–3 dešimtmečiais įgavo naują jėgą. Beje, Ivanovo progresyvioms idėjoms pamatai buvo padėti dar carinėje Rusijoje, kuri kentėjo nuo mokslinio ir kultūrinio atsilikimo nevisavertiškumo komplekso, todėl skatino mokslininkus visiems (ne)įmanomiems eksperimentams.

Jau nuo 1898 m. Ivanovas dirbo Sankt Peterburgo Imperatoriškojo eksperimentinės medicinos instituto biochemiko M. V. Nenckovo laboratorijoje ir gilinosi į dauginimosi temą, o vėliau eksperimentavo garsiojo Pavlovo laboratorijoje, įsivinęs jo „fiskalinę“ metodiką, taikydamas ją tyrinėjant graužikų lytines liaukas, taip pat eksperimentavo Ypatingoje zoologinėje laboratorijoje, vadovaujamas pasaulinio garso embriologo A. O. Kovalevskio.

⁶ To meto kraujo tyrimai dar nebuvo taip pažengę kaip šiandien, todėl beždžionių ir žmonių kraujas buvo traktuojamas kaip beveik identiškos sudėties. Logiška, kad buvo manoma, jog ir spermatozoidų sudėtis galėjo būti gimininga arba netgi identiška.

1909 m. Ivanovas įkūrė nuosavą laboratoriją – vadinamąjį Veterinarijos laboratorijos „Fiziologinį skyrių“, priklausiusį MVD veterinarijos tarnybai. 1910 m. skaitytame pranešime tarptautiniame zoologų kongrese Hagoje (Austrijos-Vengrijos imperija), mokslininkas iškėlė prielaidą, kad dirbtinis apvaisinimas gali būti panaudotas tiek skirtingų gyvūnų rūšių, tiek žmogaus ir žmogbeždžionių tarpusavio kryžminimui. Jo pranešime buvo kalbama, kad

metodo taikymas leistų „nuimti“ moralinius prieštaravimus, o bet kokia moralinio plano kritika, nukreipta prieš eksperimentus, Ivanovui atrodė paika. Juk ne žmogus kergiamas su beždžione, o jų ląstelės. Kaip dviejų ląstelių sujungimas gali būti amoralu? <...> Jau 1921 m. – vos baigiantis baisiai suirutėi! – Sovietų vyriausybė pradėjo siųsti mokslininkus į užsienį įsigyti reikiamai literatūrai ir įrangai. <...> įsigyti reikiamos įrangos dirbtiniam apvaisinimui buvo išsiųstas ir Ivanovas. <...> buvo šiltai priimtas Pastero institute Paryžiuje (Россиянов, online).

Ir nors Ivanovo idėja buvo etiškai problemiška ne tik Vakaruose, tačiau net ir Sovietų Sąjungoje, Ivanovas prašė Sovietų vyriausybės finansavimo eksperimentams, naudodamasis ateistinėmis bolševikų nuotaikomis ir atitinkamai argumentuodamas jų būtinybę.

1924 m. rugsėjo 17 d. Ivanovas rašo iš Berlyno ataskaitinę žinutę liaudies komisarui (narkomui) A. V. Lunačarskiui ir prašo paremti jį 15 000 dolerių hibridizacijos eksperimentams – „ginant rusų mokslo ir natūralistinės-istorinės propagandos masėse interesus“. <...> „eksperimentų rezultatai gali būti panaudoti kovai prieš idealizmą ir vitalizmą“, taip pat „mokslinėje-materialistinėje (antireliginėje)“ propagandoje (Россиянов, online).

Iš tiesų, religiniai prietarai, dvasinis idealizmas, vitalizmas ir kt. buvo grįsti buržuazinės visuomenės tradicija, kurią kaip tik ir stengėsi paneigti, įveikti nauja komunistinė valstybė ir naujo tipo progresui tarnaujantis mokslas, o tai reiškia ir jam pavaldus erosas.

1925 m. Ivanovas gavo 10 000 dolerių paramą ekspedicijai į Afriką. 1926 m. kovo mėnesį jis atvyko į vieną prancūziškosios Gvinėjos salų stotį, tačiau tenai išbuvo tik mėnesį, nes tos salos šimpanzės dar nebuvo pasiekusios lytinės brandos ir netiko eksperimentams. Mokslininkas grįžo į Prancūziją, tačiau nenuleido rankų. Susirašinėdamas gavo leidimą iš Gvinėjos gubernatoriaus eksperimentuoti Konakros botanikos soduose. Tenai Ivanovas atsirinko keletą suaugusių šimpanzių.

Galų gale 1927 m. vasario 28 d. mokslininkas apvaisino dvi moteriškos lyties šimpanzes Babette ir Syvette žmogaus sperma, gauta iš savanorių (kas jie, liko paslaptis). Vėliau, birželio 25 d., mokslininkas apvaisino trečią šimpanzę, pavadino ją Juodąja. Tačiau mokslininkas vis dėlto susidūrė su vietinės valdžios suvaržymais (eksperimentuoti su „negrėmis“ moterimis), todėl netrukus Ivanovas išvyko iš Afrikos, pasiėmęs 13 šimpanzių, įskaitant ir tris apvaisintąsias, ketindamas jas pervežti į naują laboratoriją (vėlgi su tam tikrų sovietinių organizacijų palaikymu) Suchumyje.

Dar ekspedicijos Afrikoje metu Ivanovas kruopščiai rinko medžiagą apie primatų ir „negrų“, arba „pigmėjų“, santykius. Buvo duomenų, kad žmogbeždžionių patinai kartais pagrobia „negres“ lytinei sueičiai. Moterys paprastai žūdavo žmogbeždžionių „glėbyje“, nes joms buvo sutraiškoma krūtinės ląsta, tačiau skrodimai dažniausiai paliudydavo išprievartavimą, nes makštyje rasdavo beždžionių patinų sėklos. Ir nors šie faktai taip ir nepasitvirtino, mokslininkas tvirtai tikėjo, kad tokia „natūrali“ hibridizacija yra įmanoma.

Beje, kalbant apie (mokslinį) *tikėjimą*, reikia vėl priminti, kad senąją ideologiją triuškinantis ir „visų prietarų“ nusikratęs modernusis mokslas, be abejonės, buvo ne ką mažiau ideologizuotas ir (savaip) mitologizuotas, formuodamas „nešališko mokslinio eksperimento sistemą“. Vakaruose, ypač tarp Vokietijos mokslininkų, buvo *tiki-ma*, kad geriau primatus kryžminti su „negrais“, kurių kraujas, kaip „žemesnės rasės“, neva turėjo daugiau panašumo su primatų krauju. Todėl primatų ir „negrų“ kryžminimas turėjo būti sėkmingesnis „grynai moksliniu“ požiūriu. Šia prasme Ivanovo (ir Sovietų Sąjungos) žmogaus ir beždžionės hibridizacijos projektas buvo kur kas labiau „progresyvesnis“, nes Ivanovas „atsisakė rasinių prietarų“ ir tikėjo, kad beždžionių kryžminimas galimas ir su baltosios rasės moterimis, konkrečiai – rusėmis.

Kitaip sakant, „atmesdamas visus prietarus“ mokslininkas „grynąją mokslinę“ prasme *tikėjo*, kad evoliucijos grandinėje juodaodžiai („negrai“) yra žemesnė, t. y. tarpinė arba apsauginė grandis tarp baltojo civilizuoto žmogaus ir primato (ir tai buvo ne rasis, o „mokslinis“ „faktas“), tačiau mokslinė, biologinė – dauginimosi – prasme „negrės“ nebuvo pranašesnės už baltąsias moteris. Lygiai taip pat tik iš nešališkų mokslinių paskatų Ivanovas, kaip jau buvo minėta, ketino apvaisinti šimpanzių sperma „negres“ moteris (be jų žinios ir sutikimo).

Taigi, keliaujant iš Afrikos, jau 1927 m. liepos 22 d. Marselyje nuo tuberkuliozės nugaišo Juodoji, paskui, kelionės į Suchumį metu – Syvette, o rugsėjo mėnesį Suchumyje nugaišo ir Babette. Nei viena šių patelių nebuvo pastojusi. Išgaišo ir iš Afrikos atsivežtos šimpanzės.

Tais pačiais metais į Suchumį buvo pristatyta nauja šimpanzių „siunta“ eksperimentams tęsti. Tačiau Ivanovas ryžtingai siekė eksperimentuoti su moterimis (sava-norėmis). Toks sprendimas buvo priimtas grynai iš pragmatinių paskatų:

ilgalais žmogbeždžionių, atgabentų iš natūralios subtropinės aplinkos, laikymas „kraštutinės Šiaurės“ sąlygomis buvo problemiškas, o eksperimentams su moterimis reikėtų, kaip pabrėžė Ivanovas, žymiai mažiau subrendusių beždžionių spermos donorų, nei tuo atveju, jei dirbtinai būtų apvaisinamos šimpanzių patelės. <...> reikėjo skubėti, nes tuo metu nebuvo beždžionžmogių aklimatizacijos patirties ir suaugę beždžionės, dažniausiai, nelaisvėje greitai žūdavo. O Suchumyje buvo tik vienas lytiškai subrendęs patinas: 26 metų orangutangas Tarzanas (Россиянов, online).

Tuo pat metu Ivanovas jau buvo gavęs laišką iš jaunos moters iš Leningrado, savanoriškai pasisiūliusios dalyvauti eksperimentuose.

Drįstu į Jus kreiptis su pasiūlymu, – rašė ji dar 1928 m. kovo 16 d. – Iš spaudos sužinojau, kad Jūs emėtės dirbtinio beždžionių apvaisinimo žmogaus sėkla eksperimentų, tačiau jie nepavyko. Ši problema mane seniai domina. Mano prašymas toks: priimkite mane kaip eksperimentų objektą <...> Maldauju Jūsų, neatmeskite mano pasiūlymo. Aš iš anksto paklūstu visoms eksperimento taisyklėms. Aš esu įsitikinusi, kad dirbtinis apvaisinimas yra galimas. <...> Blogiausiu atveju, jei Jūs nepriimsite mano pasiūlymo, tai prašau man atsiųsti man bet kokio mokslininko-zoologo užsieniečio adresą (Россиянов, online).

Šia prasme įdomus „feminizmo“ ir laisvo moterų pasirinkimo klausimas, kuris Sovietų Sąjungoje po 1928 m. „kultūrinės revoliucijos“ (ir Naujojo žmogaus utopinio projekto kontekste) buvo ypač aktualus. Buvo įteisinta moterų teisė į skyrybas ir nesantuokiniai vaikai, taip pat moterys įgijo teisę pačios spręsti, ar tapti ar ne mokslinių eksperimentų (taip pat ir Ivanovo eksperimentų) dalyvėmis. Kita vertus, tai buvo savotiška gudrybė, kadangi buvo manipuluojama iš religinių prietarų ir buržuazinės priespaudos gniaužtų išsivadavusių „tarybinių moterų“ etiniu *tabula rasa*, t. y. ideologiškai užmaskuotu tamsumu, tariamai atsikračius senų prietarų, dėl progreso bet kokiems „eksperimentams“ ir „ypatingos paskirties tarnautojų“ statuso.

Vis dėlto, Ivanovo planams nebuvo lemta išsipildyti, nes nuo prasto maitinimo nugaišo orangutangas, trukdė šimpanzių mirštamumas, o 1930 m. dėl stalinmečio mokslininkų tarpusavio intrigų ir represijų prieš „senojo (carinio) režimo“ mokslininkus Ivanovas buvo suimtas ir ištremtas į Alma Atą, kur dirbo veterinarijos-zoo-technikos institute. Po poros metų, politiniam klimatui „senojo režimo“ mokslininkų atžvilgiu trumpam „atšilus“, buvo jau vėlu. Mokslininkas mirė.

Beje, sulig mokslininko mirtimi, Naujojo žmogaus, hibrido ar „sovietinės rasės“ utopinis projektas patyrė sukrėtimų, galima sakyti, perėjo į kiek kitą – socioestetinės propagandos lygmenį, biologinį, genetinį pobūdį stengiantis nuslopinti ar prislopinti.

Sovietinės visuomenės gyvenime atsirado nauji ideologiniai draudimai ir tabu. Vienu jų tapo „biologizacijos“ draudimas, arba biologinių faktorių „perkėlimas“ į visuomeninį lygmenį. Pasak kai kurių autorių spėjimų, tam įtakos galėjo turėti Stalino vyriausybės „technikokratijos“ baimė, pastangos susiaurinti specialistų ir ekspertų profesinės kompetencijos ribas, ypač tais atvejais, kai jie buvo susiję su pasaulėžiūros ir socialiniais klausimais. O ką jau kalbėti apie Ivanovo planuotus eksperimentus, jei smūgį patyrė net Darvino antropogenezės teorija. <...> galima sakyti, kad kultūriškai konservatyvioje, puritoniškoje Stalino valstybėje į „neįprastą“ moterų elgesį pradėta žiūrėti įtariai, palyginus ne tik su „kultūrinės revoliucijos“ laikotarpiu, tačiau ir su XX a. 3-jo deš. pradžia (Россиянов, online).

Kalbant apskritai, nors kai kurie eksperimentai ir nepavyko, eksperimentinis mokslas pradėtas vis labiau varžyti, utopinis Naujojo žmogaus projektas niekur nedingo. Tiesiog tokio tipo retoriką perėmė ir „sugėrė“ kultūra, konkrečiai, menas. So-

cioestetinis komunistinio žmogaus auklėjimas (ir formavimas) tapo mažiau, o galbūt, netgi labiau svarbiu utopinio projekto veiksmu. Dailės, kaip vieno svarbesnių ideologinio auklėjimo barų, talentingai atspindėjo šio projekto psichologiją, raidą, pagrindines idėjas.

Lietuvai „teko garbė“ įsijungti į šį grandiozinį projektą gerokai vėliau, po Antrojo pasaulinio karo, kai eksperimentinės genetikos patosas buvo nuslopintas, tačiau visa utopinė energija perėjo būtent sociokultūrinėms medijoms. Galima sakyti, jog propaganda buvo suvokta kaip (netgi) galingesnis žingsnis nei tikro hibrido ar sovietinės rasės sukūrimas.

Kita vertus, kalbant apie pirmuosius genetikos eksperimentus, juos dažnai įtraukiant į ideologinių utopijų kontekstą, jie mums atrodo etiškai pasibaisėtini. Vis dėlto, šiuolaikiniame genetikos moksle apskritai žuvusių, mirusių žmonių organų naudojimas, dirbtinis apvaisinimas ar kiaulių (kurių anatominė sandara artima žmogaus anatominei sandarai) su žmogaus genais auginimas organų donorais, ausies išauginimas ant pelės ir panašūs dalykai nebestebina ir (beveik) nebeatrodo etiškai problemiški. Tai, kas laikoma tokių mokslininkų, kaip Voronovas ar Ivanovas, nesėkmėmis, šiandieniniame moksle tampa naujais postūmiais.

Tačiau šiame straipsnyje svarbus hibrido, „naujos rasės“ ir ideologinės *utopijos* santykis, ypač kalbant apie socioestetinį lygmenį, kuriame utopijos logika, nevaržoma griežtos empirinės, gali nusidrieki į neįžvelgiamus horizontus. Todėl toliau nesiaiškinant šiuolaikinio mokslo ir bioetikos subtilybių, sugrįšime prie pagrindinio šio straipsnio leitmotyvo – kaip ir kiek išanalizuotas utopinis mokslinis hibridizacijos projektas paveikė tam tikras socioestetikos sritis ir remiantis konkrečiu pavyzdžiu pabandysime „pratęsti“ utopinio projekto „logiką“ kaip spekuliatyvią, „alternatyvią“ utopinę istoriją (taip, lyg ji būtų įgyvendinta).

* * *

Pereinant prie konkretaus „pavyzdžio“, svarbu aptarti sovietinio (daugiausia rusų) avangardo, vėliau „išsigimusio“ į socrealizmą, semantiką, būtent prieš tai aptartą utopinio Naujojo žmogaus (su)kūrimo projekto fone. XX a. pradžios rusų avangardas, ypač porevoliuciniu periodu, angažavosi kaip radikali politinė „jėga“, turinti (ar įsitikinusi tuo) tikrą galią prisidėti kuriant kokybiškai naują visuomenę. Tai jį skyrė nuo analogiškų Vakarų avangardinių meno sričių, nes:

rusų avangardas neturėjo nieko bendra su tradicine nacijos samprata ir nesižavėjo šiuolaikinėmis technologijomis ir šiuolaikiniu karu. Pagrindinis rusų avangardo tikslas buvo Naujojo žmogaus, naujos visuomenės, naujos gyvenimo formos (su)kūrimas. Visa „elitinio“ ir „populiaraus“ meno, meno išrinktiesiems ir meno masėms, problematika, tokia svarbi Vakarų menininkams, rusų avangardui, siekusi sunaikinti elitą ir sukurti naujas mases, negalioja. Problema ne ta, kaip sukurti meną, kuris patinka ar nepatinka elitui ar masėms, o ta, kaip sukurti mases, kurioms patiktų geras, t. y. avangardinis menas. <...> Rusų avangar-

das save traktavo ne kaip kritikos meną, o kaip valdžios, galios meną, galintį valdyti Rusijos ir viso pasaulio žmonių gyvenimus. Ir ši nuostata visiškai sutampa su socrealizmo nuostatomis. <...> Kalbame apie radikalų pašąmoninės dominantės, viršesnės už sąmoningąją, įtvirtinimą žmoguje ir galimybę logiškai ir technologiškai manipuluoti šia pašąmonine sfera tam, kad būtų sukurtas naujas pasaulis ir naujas žmogus <...>, jei Malevičiui absoliutaus nulio, nuo kurio prasideda naujo pasaulio kūrimas, kur naujoji „baltoji žmonija“, apvalyta nuo visų senojo pasaulio pavidalų, paliktų senas gyvenvietes ir persikeltų į „suprematines“ planetas, dar priklausė meninei vaizduotei, tai po 1917 m. Spalio revoliucijos ir pirmų dviejų Piliетinio karo metų ne tik rusų avangardistams, bet ir praktiškai visiems Rusijos imperijos gyventojams visai pelnytai pasirodė, kad šis tikslas pasiektas iš tikrųjų (Гройс 2013, p. 39-40).

Buvo pasiektas lygmuo, kaip moksliniai, estetiški ir politiniai sprendimai sutapo. Kitaip sakant, kalbant apie utopinį Naujojo žmogaus (ir eroso) projektą „estetiniame“ lygmenyje, lygiai taip pat svarstome apie politines strategijas, kurios yra pamatas tiek moksliniams, tiek socioestetiniams eksperimentams. Todėl nesvarbu, ar mąstome apie tikros žmogaus ir beždžionės (ar kito gyvūno) hibridizacijos eksperimentus ar naująją ideologiją išreiškiančias socioestetines struktūras, vaizdinius, kalbame apie sudėtingas socioideologines vaizduotės, kuri savaime yra utopinė, išraiškas.

Padrikas, chaotiškas praėjusių epochų gyvenimas turėjo būti pakeistas harmoningu būviu, organizuojamu pagal vieningą meninį planą. Ekonominio, socialinio ir tiesiog kasdienio visuomenės gyvenimo kontrolė vienos planinės instancijos, reguliuojančios net smulkiausias detales, pavertė šią instanciją – partinę valdžią – savotišku dailininku, kuriam visas pasaulis yra medžiaga. O tikslas – „nugalėti medžiagos pasipriešinimą“, paversti ją pasiduodančia, plastine, galinčia tapti bet kokia reikiama forma (Гройс 2013, p. 40).

Erosas, seksualumo ir reprodukcijos sfera, kaip tik buvo viena tų „besipriešinančių“ medžiagų, kurią reikėjo įveikti. Šia prasme naujos visuomenės ir naujo žmogaus voliuntarizmas gilesniuose lygmenyse vienodai buvo būdingas tiek radikaliai kategoriškam rusiškam avangardui, sukūrusiam naujo tipo (ne dekadentinių priemaišų) genijaus tipą, tiek vėlesniam stalininiam socialistiniam realizmui, tam tikra prasme „sugrįžusiam“ prie išoriškai labiau „klasikinių“, „tradicinių“ formų, tačiau lygiai taip pat diegusiam Naujojo žmogaus, sovietinės rasės ideologiją.

Kadangi šio straipsnio kontekste (bus) kalbama apie Broniaus Zalenso skulptūrą „Kiaulininkės džiaugsmas“ (1950), atstovaujančią socrealizmui, avangardą paliksime nuošalyje.

* * *

Aptarkime prie Broniaus Zalenso⁷ skulptūras. Šeštasis dešimtmetis, kaip žinia, buvo minėto utopinio Naujojo žmogaus ir naujos visuomenės projekto atgimimo so-

⁷ Bronius Zalenso (g. 1921.XI.26), 1949 baigė Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės in-to monumentaliosios skulptūros fakultetą (vadovas skulpt. J. Mikėnas). Nuo 1950 m. dalyvauja dailės

cioestetiniame lygmenyje laikotarpis. Be abejonės, Zalenso skulptūra sugėrė ir metaforiškai išreiškė šio projekto semantikos koncentruotą esmę. Reikėtų priminti, jog Zalenso skulptūrinė kompozicija „Kiaulininkės džiaugsmas“ nėra kuo nors išskirtinė. Priešingai, ji pasirinkta kaip tipinis stalinistinės (ir iš dalies postalininės) dailės ir ideologijos pavyzdys. Tuo metu buvo įprastos skulptūrinės kompozicijos, šlovinančios kolūkinę kultūrą, ir šiose kompozicijose „mičiurinėms“ arba „gyvulininėms“ teko nemažas prasminis krūvis. Tokių skulptūrinių kompozicijų buvo kuriama begalės: H. Rudzinsko „Kolūkio talkininkė“ (1953) – pionierė iš pieno buteliuko žindo ėriuką, E. Liobytės „Jaunoji mičiurinė“ (1949), O. Lipekaitės „Paršelių augintoja“ (1960) ir t. t. Kaip neįprastas pavyzdys būtų 1957 m. F. Daukanto sukurta, atvirai erotizuota ir iškrentanti iš komunistinės seksualumo sampratos, skulptūrinė kompozicija lietuvių pasakos motyvais „Eglė žalčių karalienė“, kurioje sukurta (ne)dviprasmiška situacija su į viršų, link nuogos Eglės besistiebiančiu žalčiu. Kita vertus, gilesnė mitologinė schema labai panaši. Taigi, šioje komunistinio tipo kolūkinėje kultūroje žmogaus ir gyvulio ryšys buvo traktuojamas, žinoma, idealizuotai, iš dalies artimomis žmogaus ir gyvūno santykiu (kone genetinio bendrumo ir numanomo kergimosi) formomis.

Utopijos semantinis lygmuo liko dominuojančiu. Pabandykime, remiantis Zalenso skulptūra, spekuliatyviai „rekonstruoti“ vieną iš alternatyvių utopinių sovietinės evoliucijos „istorijų“, taip pat bandydami atsekti eroso, kaip seksualumo, vaidmenį joje.

Jei sovietinės eksperimentinės genetikos srityje XX a. 2–3 dešimtmečiais seksualumas buvo redukuotas į radikalią empirinę biologinę mitologiją, utopinio Naujojo žmogaus projekto patosą parėmęs socialistinis realizmas suformavo savitą „natūralistinio idealizmo“ sampratą, kurioje seksualumas taip pat buvo inkorporuotas ir redukuotas į paradoksaliai retorikos kontekstą, kuriame tarsi prarado „dekadentiniam seksualumui“ būdingus požymius.

Tačiau grįžkime prie „Kiaulininkės džiaugsmo“. Matome kiaulininkę jaunučių paršelių apsuptyje. Keletas paršelių susispietę aplink kiaulininkę, o vieną moteris laiko iškėlusį priešais save. Du svarbūs niuansai – tiek kiaulininkė, tiek paršeliai *tarytum* šypsoi. Skulptorius perdėm nenutolo nuo „natūralistinio“ (at)vaizdavimo ir scenos traktavimo, tačiau vis dėlto sukūrė aiškiai (nu)jaučiamą foną optimistiškai antropomorfizuotai (neišskiriant ir paršelių) jos interpretacijai. Fiziologinė (at)skirtis tarp gyvūno (kiaulės) ir žmogaus išlieka, tačiau emociškai (savivokos ir komunikacijos prasme) tiek kiaulininkė, tiek paršeliai akivaizdžiai „funkcionuoja“ tame pačiame biosemantiniame lygmenyje. Akivaizdus emocinis kiaulininkės ir paršelių ryšys.

Bendras „emocinis“, arba „komunikacinis“, lygmuo nėra toks nekaltas, koks gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, nes jis neišvengiamai kreipia seksualumo reprodukcijos

parodose. 1959–1968 Kauno Žuko taikomosios dailės technikumо dėstytojas. Sukūrė skulptūrinių kompozicijų, biustų, bareljefų. Kūriniai pasižymi ekspresyvumu, patosu, kai kurie – lyriškumu (*Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. III, R–Ž. Vilnius: Mintis, 1971, p. 863).

link. Tai, kad kiaulininkė yra jauna, sveikata trykštanti moteris, o paršeliai yra ne kas kita, kaip tik „kūdikiškai“, gražina mus į genetinės, lytinės bendrystės diskursą. Paprastai tariant, šioje skulptūrinėje kompozicijoje kiaulininkė yra šių mielų (besišypsančių) paršelių *motina* sociokultūrine ir, ko gero, tiesiogine žodžio prasme.

Įsivaizduokime įgyvendintą utopinį hibridizacijos, naujos visuomenės projektą, kuriame žmonės ir gyvūnai tampa genetiškai „identiški“ (dar kartą prisiminkime Bulgakovo „Šuns širdį“). Tokiu atveju Zalenso skulptūrinė kompozicija kaip tik vaizduoja komunistinės utopijos išsipildymą, tai savotiška retro-futurologinės utopijos esencija, kuria galima būtų iliustruoti kad ir sovietinės kiaulininkystės (diskurso) pavyzdžiu... Sakykime, visuotinės (taip pat ir seksualinės bei feministinės) emancipacijos fone (kai hibridizacija įmanoma ne tik dirbtinio apvaisinimo, tačiau ir natūralaus žmonių ir gyvulių kergimosi būdu – tai pigiau ir natūraliau) *kiaules* galima pakeisti savanorėmis motinomis (ypatingos paskirties darbuotojomis).

Geriausia, jei veda po 10–12 paršelių, kurių bent 8–10 išauga. Iš savininko vedamų užrašų visa tai galima sužinoti. Yra kiaulių (motinų savanorių – K. Š.), kurios veda negyvus paršelius, arba gyvus suėda. Jei tai pasitaiko dažnai, geriau tokių kiaulių paršelių nepirkti. Pasitaiko kiaulių (motinų savanorių – K. Š.), kurios apsiparšiavusios visai neturi arba mažai duoda pieno. <...> Visi jie (paršeliai – K. Š.) turi būti gražūs, vienodai išaugę, **linksmi** (paryškinta – K. Š.) ir ēdrūs (Baublys 1940, p. 20).

Utopiniame Naujojo žmogaus ar hibrido, galinčio ypač našiai dirbti, kūrimo projekte potencialiai (galėjo būti) numatyti tam tikri natūralistinio eroso, kaip seksualumo, pavidalai, kuriems būtų „anuliuojamas“ perversijų (etiškai problemiškų turinių) statusas specifinio „progreso“ supratimo vardan. Panašiai kiaulininkės, kuri yra paršelių motina, atveju. Reikalas tas, kad ši, paprastai tradicinėse (bent jau Vakarų) visuomenėse perversijas reiškianti zoofilinė eroso dalis Sovietų komunizmo, galime sakyti, mokslinio-ideologinio eksperimentinio projekto kontekste tampa ne tik „normalia“, tačiau, ko gero, netgi pozityviai progresyvia, sveikintina.

Tik gimusiam paršeliui reikia nukirpti bambos virkštelę, nuvalyti nuo snukučio gleives. Tik tada paršelis leidžiamas prie (motinos savanorės – K. Š.). Gimusiems be gyvybės požymių paršeliams daryti dirbtinį kvėpavimą, atsargiai suspaudžiant ir atleidžiant krūtinės ląstą arba trinant visą paršelį delnu. <...> Priekiniai ir viduriniai (motinos savanorės – K. Š.) spėniai yra pieningesni, negu užpakaliniai, todėl siekiant, kad visas paršelių lizdas vienodai augtų ir vystytųsi, silpnesnius paršelius reikia pripratinti žįsti priekinius spenius, o stipresnius – užpakalinius. Jeigu paršelių yra daugiau, nei motina turi spenių, tai likusius paršelius geriausia perduoti kitai (ar motinai), kuri apsiparšiavo tuo pačiu metu ir turi laisvų spenių (Linkevičius 1962, p. 4–5, 15, 18).

Taigi grįžtant prie Zalenso „Kiaulininkės džiaugsmo“ skulptūros psichofiziologinio lygmens, galima sakyti, jog pirminiai ir antriniai kiaulininkės lyties požymiai reprezentuoja būtent (fizioideologiškai) sveikas ir netgi pajėgesnes, nei įprasta (saky-

kime, gyvuliškas) reprodukcinės funkcijas. Lytiniai atributai atvirai demonstruojami, netgi kviečiantys koopuliuotis (tiesa, slepiami po drabužiais, kurie, beje, nepaslepia intencijų), tačiau neturi jokio gašlumo. Aktyviai demonstruojamos (nesvarbu, kad po suknelėmis ar darbiniais kombinezonais) erogeninės zonos byloja apie sveiką (apvalytą nuo „erotinės sofistikos“) reprodukcinį aktyvumą, našią gimdą ir dinamišką gimdymų ciklą. Kitame, dekadentiniame kontekste, kiaulininkės poza atrodytų vulgaroka, tačiau aptariamoje retroutopinėje socioestetinėje sistemoje vulgarumo sąvoka eliminuota. Tai yra pragmatiškasis (komunistinio projekto ribose) erosas.

Nėra buduarinės, „nesveikos“ erotikos, o vizualusis kiaulininkės seksualumo kodas – „paprastas“, „natūralus“, sakytume – pozityviai ir objektyviai natūralistinis. Jis reiškia ne daugiau, nei reiškia. Jei ir egzistuoja koks nors metaforiškasis lygmuo, jis neperžengia „sveikos“ reprodukcinės fiziologijos ir specifinio natūralizmo ribų. Tiksliau sakant, visos ribos peržengiamos, tačiau jos išlieka specifinio „natūralaus“ ir „sveiko“ (bio-ideologinio) progreso ribose. Perversija maksimizuojama taip radikaliai, kad paneigia pati save.

Neurotinė fiksacija, infantilų malonumų retorika šiuo atveju negalioja – (vyriški ar moteriški) lyties organai reiškia lyties organus, gebančius kokybiškai ir efektyviai atlikti tam tikras funkcijas, speniai reiškia spenius, sveikos pieningos krūtys reiškia sveikas pieningas krūtis, vagina reiškia vaginą. Jokių spekuliacijų ir mistifikacijų, galinčių sukelti iškrypusio seksualumo įspūdį. Tai tarsi kokybiški įrankiai, mechanizmai, kurie niekaip nesusiję su „erotine sofistika“, nes kelia tokias pačias emocijas kaip ir bet kuris gerai, kokybiškai dirbantis mechanizmas.

Tiek kiaulininkė, tiek paršeliai trykšta optimizmu ir brutaloka gyvybe. Sakytume, kad tai – visiškai pavykusio hibridizacijos eksperimento vaisiai. Juk ne veltui sovietiniai mokslininkai, teigiamai vertinę Ivanovo eksperimentus, bandant sukryžminti žmogų ir beždžionę, beveik vieningai teigė, kad pavykus žmogaus ir gyvūno hibridizacijai, išsigimimai, patologijos yra labai mažai tikėtinos, o santykiai tarp motinos ir (gyvūną tėvą turinčio) palikuonio tokiu atveju būtų normalūs, natūralūs motinos ir jos kūdikio santykiai. Todėl nekiltų netgi jokių teisinių problemų, įteisinant žmogaus ir gyvūno hibridą. Jis būtų arba (nauju) žmogumi, arba gyvūnu. Koks teisinis statusas turėtų būti suteiktas vienam iš tėvų – beždžionei, kiaulei ar pan. – taip pat, apie „tarpinius“ identiteto (ir teisinio) variantus ir su jais susijusias moralines ir teisines problemas, tada beveik nebuvo mąstoma.

Taigi „Kiaulininkės“ skulptūra, kaip ir daugelis to meto skulptūrinių kompozicijų gyvulininkystės tema, simbolizuoja tokį utopinį (meta)teorinį ar metakultūrinį lygmenį, kuriame lytis ar rūšiniai, t. y. zoologiniai ar antropologiniai, skirtumai neturi lemiamos reikšmės. Juos neutralizuoja savita fizio-ideologinė eroso visumos, sukuriančios naujas, tobulesnes rūšis, utopinio natūralizmo vizija.

Sakykime, jei antikos sveiko (!) eroso sampratą sudarė tam tikri fizio-ideologiniai pavidalai, susiję su homoseksualizmu ir pedofilija, Sovietų Sąjungoje šios sek-

sualumo formos traktuotinos kaip „iškrypimai“ ir netgi baustinos įstatymiškai. Kita vertus, utopinė progreso vizija visiškai neutralizavo ir netgi (bent utopiniame-eksperimentiniame lygmenyje) įteisino kaip supernormalius kitus, galimai perversiškus naratyvus. Sėkmingo sovietinio (menamo) fizio-ideologinio progreso projekte potencialiai (galėjo būti) numatyti tam tikri „natūralistinio eroso“ pavidalai, kuriems būtų „anuliuojamas“ perversijų statusas dėl „progreso“ specifinio supratimo. Zalenso skulptūrinė kompozicija beveik tobulai menine kalba įkūnija šio kvazi-utopinio projekto (menamus) natūralistinio eroso sampratos bruožus, tam tikrus tolimus *galimos* utopinės fizio-bio-ideologijos aidus.

Bet kokie religiniais prietarais grįsti suvaržymai šiuo atveju drąsiai ir besąlygiškai nugalimi, sutriuškinami, tačiau tuo pat metu atsirandantis dekadentizmo ir/ar seksualinių perversijų „prieskonis“ redukuojamas, neutralizuojamas ir kokybiškai naujai įkraunamas, užpildomas iki kraštutiniškumo „sveiku“, ideologiškai ir ekonomiškai „našiu“ reprodukcijos natūralizmu. Desadiškų dekadentinių seksualinių iškrypimų semantika „negalioja“, nes nebegalioja senoji buržuazinė visuomeninė santvarka ir ideologija. Naujoje visuomenėje Naujasis žmogus vadovaujasi kokybiškai naujais etiniais postulatais. Tam tikri formalūs elgesio sutapimai su senose visuomenėse laikytiniais perversiškais ar patologiškais seksualinio elgesio būdais tėra *sutapimai*, tačiau naujos visuomenės ribose jie įgauna naują prasmę ir pozityviai alternatyvią etinę įkrovą.

Žmonės ir gyvuliai kartu darniai ir pasiaukojančiai triūsia, taip pat kryžminasi tarpusavyje (bent jau labiausiai išsivysčiusiose komunizmo stadijose) ir gimdo/atsiveda dar sveikesnius, pajėgesnius palikuonis. Tai sutampa su utopine sovietine naujos visuomenės vizija, kurioje žmonių ir gyvūnų hibridizacija turėjo pasitarnauti atjauninant partinę vadovybę, kuriant fiziškai pajėgią ir ideologiškai patikimą darbo ir karo jėgos rūšį, taip pat kuriant aukštesnę *Homo sovieticus* rasę.

Todėl jei Zalenso skulptūrinėje kompozicijoje „Kiaulininkės džiaugsmas“ veikėjus sukeistume vietomis, sakykime, didžiulė besišypsanti kiaulė glėbyje laikytų (ar žindytų) sotų ir patenkintą žmogaus kūdikį, fabula nebūtų pakeista, esminė socioideologinė žinia nebūtų smarkiai iškraipyta ir išsaugotų ideologiškai vientisą „utopinio realizmo“ įkrovą. Sovietinis (žinoma, ir Vakarų) mokslas, ypač kalbant apie XX a. pirmąją pusę, buvo priartėjęs prie (labiau tikėjimo) ribos, už kurios viskas buvo įmanoma.

Šiame Pavlovo-Mičiurino eroso projekte nėra vietos jokiam tamsiam, infantiliam, pasąmoniniam perversiškam turiniui, išstūmimo ir panašioms dekadentiniams procesams. Šioje eroso versijoje dominuoja objektyvumas, kadangi seksualumas valdomas tobulo socio-biologinės inžinerijos mechanizmo, neleidžiančio jokių klaidų ir patologijų.

Taigi galima teigti, jog Zalenso hiperbolizuotai vaizduoja (arba įsivaizduoja – stalininį socialistinį realizmą šiame kontekste galima būtų vadinti „retro-futurizmo“ atmaina) jau įkūnyto, pavykusio naujos visuomenės ir Naujojo žmogaus projekto vi-

ziją. Vaizduojama kiaulininkė, pati atsivedusi, t. y. pagimdžiusi, šiuos guvius, sveikus paršelius, kurių snukučiuose neįmanoma nepastebėti žmogiškų jausmų ir emocijų.

* * *

Taigi atsižvelgiant į komunistinio utopinio projekto (ir komunistinės visuomenės) genezės sociopolitinį ir socioistorinį kontekstus, turėtume tarti keletą žodžių ir apie šio vykdyto sumanymo „saulėlydį“. Jei Naujojo žmogaus ar naujų rasių (hibridizacijos pagalba) projektas pradėjo strigti, buvo stabdomas stalininės nomenklatūros jau XX a. ketvirtą dešimtmečio pradžioje, socioestetinės propagandos, t. y. socialinio modeliavimo ir medijavimo lygmenyje, galima sakyti aktyviai buvo tęsiamas iki Stalino mirties ir netgi, ko gero, dar keletą pirmųjų Nikitos Chruščiovo valdymo metų. Naujojo žmogaus (su)kūrimo utopinio projekto saulėlydžio prasme įdomus galėtų būti dar vienas Broniaus Zalenso kūrinys – „Švelnumas“ – sukurtas 1970 metais. Visu pirma jis įdomus tuo, kad taip pat yra tipiškas „atlydžio“ epochai, taip pat paradoksaliai beveik atkartoja „Kiaulininkės džiaugsmo“ formalią ir turinio struktūrą. Tiesa, kiaulininkė stovi ir tvirtai laiko priešais save iškėlusį paršelį, o „Švelnume“ motina tarsi sėdi ir laiko kūdikį, nebe paršelį, priešais save ant kelių. Vis dėlto, kompozicinė struktūra artima. Tačiau pagrindinis skirtumas skleidžiasi ne tiek kompoziciniame, kiek ideologiniame-prasminiame lygmenyje, kuriame kompozicinis panašumas yra esminis. Kūrinys „Švelnumas“ kraštutiniai dekoratyvūs, jame nebėra progresyviai erotinio natūralizmo, dominuoja dekoratyvumas, stilizacija, abstrahavimas.

Todėl šią skulptūrą lyginant su „Kiaulininkės džiaugsmu“ akivaizdžiai matome fizio-ideologiškai sveikos reprodukcijos („Mičiurino-Ivanovo eroso“) utopinio projekto degradaciją ir po(s)linkį į dekadentizmą, „humanistinį išglebimą“, kultūrinės perversijas, o svarbiausia, akivaizdų nukrypimą nuo utopinio progreso linijos. Pragmatiškasis erosas užleidžia vietą įprastam seksualumui (ir jo maskavimui dekoratyviomis kultūrinėmis formomis). Nuorodos į sveikus ir pajėgius reprodukcijos, kergimosi organus niveliuojamos, sveika ir ideologiškai nedviprasmiška „natūralų“ lytinį aktą simbolizuojanti emancipuota moteriška poza (savotiškas moteriško sovietinio seksualumo vizualus kodas tiek kine, tiek dailėje) nyksta, tampa manieringa, dviprasmiška, bergždžiai gašlia. Motinos figūra akivaizdžiai praranda pirminius lyties bruožus, abstrahuojama, įgauna nenatūralių „romijimo“ bruožų, liguistų eunuchiškų charakteristikų.

Zalenso „Kiaulininkės džiaugsmas“ – sėkminga sovietinio utopinio natūralizmo išraiška. Po dvidešimties metų sukurta skulptūrinė kompozicija „Švelnumas“, kurioje naudojama panaši kompozicinė struktūra, užleidžia vietą savitikslei kultūrinei sofistikai, galime netgi sakyti – išsisukinėjimams. Atviros, sveikos ir progresyvios kopuliacinės-reprodukcinės zoofilijos estetiką (galingą gyvulišką erosą, „pabalnotą“ ideologiškai teisingos ir progresyvios sovietinės bioinžinerijos) keičia socialinio ir kultūrinio išglebimo – humanistinės veidmainystės – kaukės.

Išvados

Šiame straipsnyje buvo aptartas utopinis naujos sovietinės visuomenės ir Naujojo žmogaus projektas, kuriame išryškinti eroso, ideologijos ir estetikos sampynų taškai. XX a. pirmieji dešimtmečiai pasižymėjo iki tol neregėtu mokslo šuoliu, kuris, be visa ko, buvo ir šuolis į utopines ideologijas. Alternatyvios ideologinės kvazisistemos generavo iššūkius eksperimentiniams mokslams ir alternatyvioms estetinėms sistemoms. Šios, savo ruožtu, akumuliuo, o kai kada netgi kūrė alternatyvias ideologijas.

Taip pat reikia pabrėžti, kad šias, viena kitą papildančias sistemas neretai jungė įvairios seksualumo arba eroso, kaip žmogiškosios gyvybės ir potencijos esmės, sampratos. Galima sakyti, kad ideologija buvo seksualizuojama, lygiai taip pat seksualumo sfera ideologizuojama nauja jėga.

Seksualumo ideologizacija buvo labai stipri ir intensyvi totalitarinėse valstybėse, ypač Vokietijoje ir Rusijoje. Vokietijoje buvo išrutuliota arijų rasės teorija (veikiau mitologija), o štai sovietų Rusijoje rasės grynumas ir antžmogio (arba Naujojo žmogaus) kūrimas buvo grįstas kiek kitokia retorika.

Tuometinė Europa, bent jau kai kurios jos šalys, buvo tarsi apsėstos idėjos apčiuopti žmogaus esmę biologiniame lygmenyje (pagal to meto mokslo lygį – esmių esmėje), atrasti jaunystės ir amžino seksualumo „eliksyrą“. Buvo pradėta eksperimentuoti su gyvūnais, jų lytinėmis liaukomis, kaip atsijauninimo „medžiaga“. Netrukus teoriškai buvo prieita ir iki Naujojo žmogaus koncepcijos, kurios nemažą dalį sudarė idėja sukurti žmogaus ir žmogbeždžionės hibridą. Sovietų Sąjungos finansuojamas hibridizacijos projektas buvo vykdomas Afrikoje, vėliau Gruzijoje – Suchumyje. Buvo tikimasi apvaisinti šimpanzių pateles žmogaus sėkla ir, atitinkamai, moteris apvaisinti orangutango sėkla.

Griežtėjant stalininiam režimui, hibridizacijos eksperimentai biologiniame lygmenyje buvo pristabdyti ir utopinis Naujojo žmogaus projektas kokybiškai atgimė vizualios propagandos (arba socioideologinio programavimo) lygmenyje.

Straipsnyje kaip tik nagrinėjamas vienas tokios propagandos kūrinių – Broniaus Zalenso skulptūrinė kompozicija „Kiaulininkės džiaugsmas“. Šioji traktuojama ir interpretuojama kaip galima alternatyvi įvykusio utopinio Naujojo (komunistinio) žmogaus projekto versija. Kiaulininkė ir ją apsupę (besišypsantys) paršeliai (vieną moteris laiko iškėlusį rankose) simbolizuoja bendrą genetinį lygmenį, kuriame įmanomi ne tik dirbtinio apvaisinimo, bet ir natūralūs lytiniai santykiai tarp (Naujojo tipo) žmogaus ir gyvūnų (tarkime, kiaulių).

Šiuo atveju zoofilinės, perversinės potekstės redukuojamos ir panaikinamos specifinės progreso sampratos, kuri, ko gero, kuria naują visuomenę ir naują etinių imperatyvų rinkinį. Tai, kas senose, tradicinėse buržuazinėse visuomenėse gali (galėjo) būti suprasta kaip iškrypimas, naujoje komunistinėje (utopinėje) valstybėje tampa natūralu („natūraliai natūralistiška“, arba „natūralistiškai natūralu“), pozityvu

ir objektyvu. Perversija tiesiog neegzistuoja, kadangi erosas, arba seksualumas, formuojami dar „lytinių liaukų“, arba netgi „ląstelės“, lygmenyje bio-ideologinės inžinerijos dėka. Moralinės dilemos pašalinamos dar genetiniame lygmenyje.

Todėl „Kiaulininkės džiaugsmė“ moteris yra paršelių *motina* tikrąja prasme. Regis, Zalenso vaizduoja tobulą utopijos išsipildymą (sakykime, komunistinį rojų), kuriame eksperimentinis mokslas prilygsta Dievui ir netgi jį pranoksta (kadangi atsikrato religinių prietarų, mistikos ir pan.), o žmonės ir gyvūnai gali kryžmintis tarpusavyje.

Vis dėlto, utopinis Naujojo žmogaus (su)kūrimas Sovietų Sąjungoje eksperimentinio mokslo, biologijos pagalba pradedamas stabdyti ir žlugdyti dar XX a. ketvirtąjo dešimtmečio pradžioje, tačiau utopinė retorika pereina ir atgyja kaip nauja jėga vizualiųjų menų, t. y. propagandos, sferoje. Joje utopinis projektas gyvuoja iki XX a. šeštojo dešimtmečio antrosios pusės. Jo nyksmą ir degradaciją iliustruoja kitas Zalenso kūrinys – „Švelnumas“, sukurtas 1970 metais. Kompozicinė schema, naratyvo formavimo mechanizmai beveik identiškai sutampa su „Kiaulininkės džiaugsmu“ – abiem kartais vaizduojama motina, tiktai, vienu atveju, iškėlusį priešais save paršelį, antruoju – kūdikį.

Dvidešimties metų laikotarpis tarp šių skulptūrų sukūrimo iliustruoja tai, kaip degradavo, išsigimė ir galų gale užgeso utopinis Naujojo žmogaus (ir naujojo komunistinio-pozityvistinio eroso) projektas. Dvi Zalenso skulptūros, viena sukurta 1950 m., kita – 1970 m., parodo, kaip utopinis natūralizmas, trykštantis brutaliai komunistiniam projektui išnaudojama gamta, pamažu išsigimė (sovietinės utopijos požiūriu) į dekadentinį manierizmą, dekoratyvumą, perversijas, fizinį ir dvasinį išglebimą, kultūrinį eunuchizmą.

Literatūra

- Aleksa, Konradas. 1926. *Žmonių ir gyvulių pajauninimas*. Dotnuva: „Dirvos“ spaustuvė.
- Baublys, J. 1940. *Paršelių auginimas*. Kaunas: Viltis.
- Brolių Grimmų pasakos. 1938. Kaunas: Spindulys.
- Brabant, Georges. 1994. *Psichoanalizė*. Vilnius: ALF.
- Linkevičius, B. 1962. *Kiaulių fermos vedėjo (brigadininko) dienoraštis*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. 1971. Tomas III, R-Ž. Vilnius: Mintis.
- Mičiurinas, Ivanas Vladimirovičius. 1951. *Rinktiniai raštai*. Kaunas: Spindulys.
- Reich, Wilhelm. 1973. *The Function of the Orgasm: Sex-Economic Problems of Biological Energy*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Reich, Wilhelm. 1986. *The Sexual Revolution: Toward a Self-Regulating Character Structure*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Zalensas, Bronius. 1971. In: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. III, R-Ž. Vilnius: Mintis.
- Гройс, Борис. 2013 (1987). *Gesamt-kunstwerk Сталин*. Москва: Ад Маргинем Пресс.
- Гулыга, Арсений Владимирович. 1978. *Искусство в век науки*. Москва: Наука.

- Кречмер, Эрнст. 2003. *Строение тела и характера*. Москва: Эксмо.
- Лескова, Наталия. 2004. *Секс с большой обезьяной* (Online). Труд-7, №064 за 08.04.2004. Prieiga internetu: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1086681720> [žiūrėta 2014-01-03].
- Россиянов, К. О. *Опасные связи: И. И. Иванов и опыты скрещивания человека с человекообразными обезьянами* (Online). Prieiga internetu: <http://vbiol.ru/biolog/2150/index.html?page=2> [žiūrėta 2014-01-05].

Utopian Eros Naturalism: Studies of Soviet Ideology and Art (History) Topics

Summary

Key words: Eros, utopia, sexual naturalism, monkey, pigsty, ideology, socio-aesthetics, Soviet Lithuanian art

This article discusses some aspects of the utopian New human development that are closely linked with the sphere of sexuality in a broad sense. Two sculptures of the sculptor Bronius Zalensas – „Pigsty Joy“ (1950) and „Tenderness“ (1970), associated with the metaphorical symbolism of this utopian project, also show macabre utopia essence and illustrate the degradation of experiment.

During the first part of the 20th century, modern science has reached a level where it seemed possible to defeat all the „imperfect“ laws of nature and transform them in accordance with the human needs: scientists began to wade into „the divine garden“ and devastate it. The weakening of religious norms in Europe and partly running Darwin’s theory of evolution has led to taking interest on animal and human kinship (almost) at the genetic level. If a man and an animal evolved from a common ancestor, having restored the lost link of evolution, it is possible to restore or create the „common ancestor“. At first, human rejuvenation surgery became popular by providing people with ape gonad. It led to the idea of cross-fertilization between a man and an ape, in other words, the idea of Eros elevated to a new level. Particular interest in the creation of a new race, as well as in the human-animal breed was paid by the totalitarian countries – Third Reich Germany and Soviet Russia, who propagated the ideas of the Cultural Revolution. Experiments of artificial fertilizing the female chimpanzees with human seed, or in the opposite, carried out by the Russian scientist Ilya Ivanov, were unsuccessful.